

Sevinc Məcid
ADU

İNGİLİS DİLİNDƏ ALINMA SƏNƏT-PEŞƏ TERMLƏRİ

*Açar sözlər: peşə terminləri, lüğət fondu, zənginləşdirmə, alınma sözlər**Keywords: professional terms, vocabulary enrichment, borrowings**Ключевые слова: профессиональные термины, словарный состав, обогащение, взаимственные слова*

İngilis dilinin lüğət tərkibində olan sənət-peşə terminlərinin yaranma tarixi xalqın iqtisadi, siyasi və mədəni həyatının bütün xüsusiyyətləri özündə əks etdirir. Bundan başqa yeni-yeni kəşflərin meydana gəlməsi, bununla əlaqədar yaranan sənət sahələri və təbii ki, onların adları ya olduğu kimi ya da kalka yolu ilə, ya da fonetik dəyişmələrə məruz qalaraq bir dildən başqa dilə keçir, yarandığı ölkədən təbii şəkildə yayılmağa başlayır. Buna görə də hər bir dildə o dilin özünəməxsus sənət adlarından başqa, digər dillərdən də alınmış küllü miqdarda sənət-peşə terminləri mövcuddur.

Müasir ingilis dilinin lüğət tərkibi başqa dillərdən alınmış sənət-peşə terminləri ilə zəngindir. Onlardan alman, fransız, yunan, ispan, latın və s. dillərə məxsus bir çox sənət-peşə terminlərini misal göstərmək olar.

1. Fransız dilindən alınma aqentiv mənalı terminləri *artist* (rəssam), *engineer* (mühəndis), *journalist* (jurnalist), *conserver* (qoruyucu), *decorator* (dekorator), *chauffeur* (sürücü), *modeler* (modelyer) və s.

2. Alman dilindən alınma aqentiv mənalı terminləri *-balet master* (baletmeyster), *harpist* (arfaçı), *rentgenologist* (rentgenoloq) və s.

3. İtalyan dilindən alınma aqentiv mənalı terminləri *-libretto* (librettoçu), *pianist* (pianoçu), *cartoonist* (karikaturaçı), *novellist* (novellaçı), *miniaturist* (miniaturaçı), *ballerina* (balerina) və s.

4. Yunan dilindən alınma aqentiv mənalı terminləri *-gymnast* (gimnast), *psycholog* (psixoloq), *operator* (operator), *mechanic* (mexanik), *biologit* (bioloq), *archiologist* (arxeoloq), *athlete* (atlet), *architect* (memar), *astrologer* (münəccim) və s.

5. Latın dilindən alınma aqentiv mənalı terminləri *-lector* (mühazirəçi), *korrektor* (korrektor), *creditor* (kreditor), *vocalist* (vokalist), *conductor* (konduktor), *collectioner* (kolleksiyaçı), *experimentor* (təcrübə aparan) və s.

6. Holland və ispan dilindən alınma aqentiv mənalı terminlər sayca azlıq təşkil edir; *guitarist* (gitaracı) və s.

Azərbaycan dilində aqentiv mənalı leksik vahidlər dedikdə sənət və peşə adları nəzərdə tutulur ki, mövzu Azərbaycan dilçiliyində bu vaxta qədər xüsusi tədqiqat

Obyektinə çevrilməmişdir. Lakin morfologiyaya aid aparılmış tədqiqatlarda, yeri gəldikcə, dil vahidləri kimi sənət-peşə terminlərindən bəhs edilmişdir, Məsələn: S.Cəfərovun "Müasir Azərbaycan dili" kitabında "Peşə-sənət leksikası"na ay-

rica bölmə ayrılmışdır. Müəllif yazır; "Peşə-sənət leksikası bu və ya digər ixtisas, sənət və peşə ilə sıx surətdə bağlıdır. Ona görə də hər hansı sənət və ya peşə adlarının olduqca sabit, özünəməxsus peşə-sənət leksikası olur" [1, s.80].

H.Həsənovun "Müasir Azərbaycan dilinin leksikası" adlı kitabında da "Peşə-sənət leksikası"ndan bəhs olunmuşdur. Müəllif bu münasibətlə yazır: "Peşə, işi, sənəti, istehsalat fəaliyyəti, ixtisası ilə əlaqədar birləşən, kollektivin nitqində işlədilən sözlərə peşə-sənət leksikası deyilir. Bunlar xüsusi məfhum, əmək aləti və ya məhsulunu, istehsalın əmək prosesini ifadə edir" [2, s.187].

İngilis dilində olduğu kimi, Azərbaycan dilində də aqentiv mənalı terminlər mənşəyinə görə, daxili imkanlar hesabına yaranmasına və alınma terminlər olmaqla iki qrupa bölünürlər;

Azərbaycan dilinə məxsus olan aqentiv mənalı terminlər – digər sənət-peşə terminləri ilə müqayisədə ən qədim tarixə malikdir. Azərbaycan sənət-peşə terminləri qədim türk, o cümlədən Azərbaycan dilinə mənsub olan sözlərdir. Bu sözlər türk xalqlarının müxtəlif siyasi, iqtisadi və mədəni əlaqəsi nəticəsində ildən-ilə zənginləşmiş və çoxalmışdır. Onlar xalqımızın müasir inkişafı ilə əlaqədar olaraq bu gün də dilin daxili imkanları hesabına çoxalmaqdadır. Məsələn: *atıcı, suvaqçı, dafçi, qılıncoynadan, qarıçı, qarovulçu, qulluqçu, paltaryuyan, qatıqçı, naxırçı, arıçı, alağçı* və s.

Sənət-peşə terminləri – çox zəngin və mürekkəb quruluşa malikdir. Alınma sənət-peşə terminləri Azərbaycan dilinə demək olar ki, ya birbaşa, ya da rus dili vasitəsilə keçmişdir. Onların arasında Azərbaycan sözdüzəldici şəkildə qəbul edilən sənət-peşə terminləri də çoxdur.

Alınma sənət adlarını və onların müxtəlif dillərə məxsus şəkildə qruplaşdırmaq olar.

1. Ərəb və fars dillərindən alınan sənət-peşə terminləri

2. Rus dilindən və rus dili vasitəsilə başqa dillərdən alınan aqentiv mənalı terminlər.

Xalqlar arasında mədəni, iqtisadi və elmi-texniki əlaqələrin yaranması bir dildən başqa dilə söz və terminlərin keçməsinə obyektiv şərait yaradır.

Hal-hazırda Azərbaycan dilində müəyyən termin və sənət adı yaradılarkən ərəb və fars mənşəli sözlərdən geniş istifadə olunur. Folklorada, bədii və elmi ədəbiyyatda ərəb və fars sözlərindən düzələn çoxlu sənət adlarına təsadüf olunur.

Ərəb dilindən alınan aqentiv mənalı terminlər – öz kəmiyyətinə görə diqqəti cəlb edir və quruluşca çox müxtəlifdir.

1. Xalis ərəb dilinə məxsus sənət-peşə terminləri: *-qəssab, bənnə, memar, katib, katibə, müəllim, müğənni, rəqqas* və s.

2. Birinci komponenti ərəb, ikinci komponenti isə fars və ya Azərbaycan söz və şəkildə ibarət olan sənət-peşə terminləri: *dəftərxanaçı, heykəltaras, nəğməkar, mətbəəşünas, kitabxanaçı* və s.

3. Kökü ərəb, şəkili Azərbaycan dilinə məxsus olan sənət-peşə terminləri: *maarifçi, azançı, kababçı, xidmətçi, tarixçi, inşaatçı* və s.

Azərbaycan dilinə ərəb dilindən demək olar ki, sənət-peşə terminləri düzəldən şəkildə keçməmişdir.

Fars dilindən alınan sənət-peşə terminlərini aşağıdakı şəkildə qruplaşdırmaq olar:

1. Fars dilinə məxsus sənət-peşə terminləri: Məsələn: *bəstəkar, aşpaz, hağban, dərviş, xəzinədar, pəhləvan, mehtər* və s.

2. Kökü fars, şəkilçisi Azərbaycan dilinə məxsus olan sənət-peşə terminləri; Məsələn: *dəzğahçı, meyvəçi, şahmatçı, gülçü* və s.

3. Kökü fars, şəkilçisi Azərbaycan dilinə məxsus olan sənət-peşə terminləri; Məsələn: *dəzğahçı, meyvəçi, şahmatçı, gülçü* və s.

4. Birinci komponenti fars, ikinci komponenti Azərbaycan sözlərindən ibarət sənət-peşə terminləri. Məsələn: *poladəridən, dəzğahsazlayan, kamançaçalan, aynatutan* və s.

5. Birinci komponenti Azərbaycan, ikinci komponenti isə fars sözü və ya şəkilçisi olan sənət-peşə terminləri: Məsələn: *anbardar, dilşünas* və s.

Digər dillərdən alınan sözdüzəldici şəkilçilər Azərbaycan dili sözlərinə artırılır.

Rus dilindən və rus dili vasitəsilə Qərbi Avropa dillərdən alınan aqentiv mənəli terminlər – çox müxtəlif və rəngarəngdir. Dus dilindən alınan sənət-peşə terminlərinin bir çoxuna Azərbaycan şəkilçiləri də artırıla bilər. Məsələn: *nasosçu, kanatçı, skladçı, bulkaçı* və s.

Azərbaycan dilinin morfoloji yolla söz yaradıcılığında iştirak edən şəkilçilər sözdən ayrılıqda işlənməmək, təklikdə bir leksik vahid olmamaq və sözlərlə bitişik yazılmaq etibarilə ümumi xarakterə malikdir. Bütün bunlar formal cəhətlərdir. Bir sıra alimlər şəkilçilərin leksik mənaları nəzərə alınmadan onların qrammatik və ya morfoloji qruplara bölünməsinin əleyhinə çıxırlar. Bütün mübahisəli cəhətlərə baxmayaraq Azərbaycan dilində şəkilçilər məhsuldar və qeyri-məhsuldar olmaqla iki qrupa bölünür. Güman etmək olar ki, məhsuldar şəkilçilər çoxmənalı (polisemantik) sözlərdən, qüri-məhsuldar şəkilçilər isə azmənalı və tək-mənalı (monosemantik) sözlərdən törəmişdir.

Şəkilçilərin məhsuldarlığı və qeyri-məhsuldarlığı ilə yanaşı onların sözlün önünə və ya sonuna artırılması və bir sıra digər amillər nəzərə alınmaqla fərqli bölgülər də təşkil edilir. Bu baxımdan professor A.Axundovun fikirləri daha orijinal görünür. O, söz yaradıcılığı prosesini dörd üsula bölünür və bu üsullardan hər birinin söz yaradıcılığında özünün xüsusi yeri olduğunu qeyd edir [3, s.154-157].

Adları çəkilən üsullar aşağıdakılardır:

1. Söz kökünə müxtəlif şəkilçilər artırmaqla söz düzəldilməsi;
2. Söz kökünü söz artırmaqla söz düzəldilməsi;
3. Sözlün bir nitq hissəsindən başqa nitq hissəsinə keçməsi ilə söz düzəldilməsi;
4. Sözü yeni mənə verməklə söz düzəldilməsi;

Professor M.Hüseynzadə bəzən sözdəyişdirici affiksin sözdüzəldici və ya tərsinə, sözdüzəldici affiksin sözdəyişdirici affiks kimi işlənməsini qeyd edir [4, s.79].

Azərbaycan dilçiliyində aqentiv mənəli leksik vahidlərin yaranma mənşəyi, həmin leksik vahidlərin sintaktik və morfoloji xüsusiyyətləri, vahidlərin semantik və morfoloji bölgüləri, onların affikslər vasitəsilə yaranma yolları və s. məsələlərlə bağlı bir sıra elmi tədqiqat işləri aparılmışdır. Həmin elmi-tədqiqat işləri nəticəsində A.Əbdürrəhmanovun “Azərbaycan dilində sənət və peşə adları” adlı dərslər və

səiti öz orijinallığı ilə diqqəti cəlb edir. Həmin dərslər vəsaitində sənət və peşə adları mənşəyinə görə iki qrupa bölünür [5, s.46].

1. Azərbaycan dilinə məxsus olan sənət və peşə adları
2. Alınma sənət və peşə adları

Ədəbiyyat

1. Cəfərov S. “Azərbaycan dilində söz yaradıcılığı” ADY, Bakı, 1960
2. Dilçilik Ensiklopediyası I c. Bakı, Mütərcim, 2006.
3. Axundov A. “Ümumi dilçilik” Maarif, Bakı, 1988
4. Dilçilik Ensiklopediyası II c. Bakı, Mütərcim, 2008.
5. Əbdürrəhmanov A.Ə. “Azərbaycan dilində sənət-peşə adları” Bakı, 1998

Summary

Borrowed professional-trade terms in the English language

Professional-trade terms formulated on the possibilities of the English language possess the most ancient history. English professional terms belong to European languages, including English itself. These terms have enriched as a result of different political, economical and cultural contacts of the peoples of Europe and have become numerous. They still enrich the vocabulary of the English language on the account of modern development and progress.

In the article it is spoken of the reasons of entering of borrowings into the English language and of the lexis-semantic problems, which they carry out in the English language.

Резюме

Взаимственные термины, образующие профессии и ремесло в английском языке

Профессиональных терминов сформированные по возможности английского языка имеет самые античные времена образованностью Английские профессиональные термины относятся к Европейским языкам, включающие английский язык. Эти термины обогащались в результате различными политическими, экономическими и культурными контактов народами. Европейских стран и стали многочисленными. Они продолжают обогащать словарный состав английского языка на основе современного развития и прогресса.

В статье говорится о причинах возникновения взаимственных слов и о лексико-семантических проблемах, которые существуют в английском языке.

Rəyçi: dos. L.Süleymanova
ADU-nun Linqvovdidaktika kafedrasının
03.02.2017-ci il tarixli iclasının
05 sayılı protokoldan çıxarış.

Daxil olma tarixi: 06.02.2017